

Т. С. Першина (Київ)

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ КАДРІВ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В 1944–1948 рр.: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

З вигнанням нацистських окупантів у західних областях відразу почалося відновлення радянської державності. Розпочата ще восени 1939 р. «радянізація» краю набрала форсованих темпів. Водночас суспільно-політична ситуація в Західній Україні докорінно відрізнялася від довоєнної. До колосальних руйнацій, викликаних війною, додалися й проблеми, спричинені широкомасштабною, важкою і кривавою національно-визвольною боротьбою з одного боку, і жорстоким механізмом терору НКВС – НКДБ, МВС та МДБ проти збройних формувань УПА, підпілля ОУН і місцевого населення з другого.

В передвоєнний період радянські керівні кадри в західноукраїнському регіоні почали тільки формуватися. Вони склалися майже цілком із працівників, яких відряджали із союзних республік і східних областей України згідно рішень ЦК ВКП(б) і рознарядок ЦК КП(б)У. Факти засвідчують, що і в той час їх гостро не вистачало. Однак просто-таки катастрофічне положення з управлінцями в цих областях створилося після вигнання німців – їх бракувало повсюдно. Поряд з об'єктивними причинами – загибеллю десятків мільйонів людей під час війни – кадровий дефіцит у Західній Україні зумовлювався великою мірою драматичними подіями, що відбулися в регіоні як напередодні війни, так і в повоєнний час.

В 30-х роках була майже повністю репресована західноукраїнська еміграція в Радянській Україні. Йдеться про сотні, а то й тисячі діячів культури, інженерно-технічних працівників, кваліфікованих робітників тощо¹.

Розпуск компартії Західної України, фізичне знищення та ув'язнення в тюрмах і таборах ГУЛАГу вцілілих членів КПЗУ мали вкрай негативні наслідки, які відчутні ще й до сьогодні. Крім того, що було винищено тисячі інтелектуальних, кваліфікованих представників трудового люду краю, політичне недовір'я до КПЗУ після возз'єднання Західної України з Радянською Україною автоматично переносилося на галичан взагалі. За таких умов у ставленні до вихідців із західноукраїнських земель комуністи зі східної частини країни, радянський обиватель послуговувалися сформованими в передвоєнний час ідеологічними стереотипами.

У післявоєнний період огульна недовіра політичного центру до місцевого населення – «всі вони бандерівці, націоналісти» – дали йому «підставу» застосовувати жорсткі репресивні заходи безвідносно до конкретних дій конкретних людей. Принагідно згадати й особливе ставлення Сталіна до України, українців, про що засвідчує перебіг подій на українській землі в 30–40-х роках. Відтак стає

зрозумілим, що використання в західноукраїнському регіоні в зазначений час в основному керівників різного рівня із східних районів України, Росії та інших республік СРСР носило цілеспрямований характер і мало політичне підґрунтя.

У створенні дефіциту керівних кадрів (партійних, радянських, господарських, культосвітніх тощо) свій внесок зробили й численні арешти після вересня 1939 р. органами НКВС місцевої інтелігенції, в т.ч. й провідних її представників, пересічних громадян, які були хоч якоюсь мірою причетними до українських просвітних, спортивних, шкільних чи кооперативних організацій, що існували в Галичині до 1939 року. Більшість їх розстріляли в червні 1941 р. напередодні відступу радянських військ із території західних областей. За підрахунками деяких дослідників, відступаючи війська НКВС закатували близько 10000 політичних в'язнів у тюрмах Західної України².

Край втратив багато чесних, працьовитих людей під час масових депортацій до Сибіру і Казахстану. Перші арешти і виселення розпочалися вже восени 1939 р. і сягнули свого апогею в грудні³. За підрахунками історика В.С. Парсаданової, з осені 1939 р. по осінь 1940 р. депортовано майже 10% населення регіону⁴.

За даними Комітету державної безпеки УРСР, обнародуваних у лютому 1990 р., з 1944 р. по 1951 р. із західних областей виселили 65 906 сімей (203 662 чол.) – так званих пособників ОУН–УПА⁵. До цих списків потрапляли й ті, хто критично оцінював методи будівництва «нового життя» у краї.

Не можна залишити поза увагою й такий факт. Розпочаті радикальні перетворення в економіці Західної України потребували великої кількості інженерно-технічних працівників та кваліфікованих робітників. Натомість до возз'єднання економіка західноукраїнського краю мала аграрно-сировинний характер. Становище ще більше ускладнювалося тим, що серед кваліфікованих кадрів, внаслідок денационалізаційної політики польської окупаційної влади у міжвоєнний час, переважали поляки. Згідно з угодою уряду УРСР від 9 вересня 1944 р. з Польським Комітетом Національного визволення про взаємний обмін населенням упродовж 1945–1950 рр. до Польщі виїхало 1,5 млн. осіб, а до СРСР з Польщі прибуло близько 500 тис.⁶

Такими є головні чинники, що в сукупності визначали стан справ з керівними кадрами в західноукраїнському регіоні на довгі десятиліття після закінчення війни.

Проблема комплектування владних структур управлінськими кадрами в Західній Україні вирішувалися декількома шляхами і мала певні особливості. Ядро працівників партійного і радянського апаратів склали кадри з резерву, створеного ЦК КП(б)У ще до визволення від німців західних областей. Вже 13 жовтня 1943 р. ЦК КП(б)У зобов'язав обкоми партії східних областей та наркомати УРСР відкомандирувати в розпорядження відділу кадрів ЦК КП(б)У всіх працівників, які раніше працювали в західному регіоні України⁷. Використовуючи досвід відродження органів влади в Лівобережній Україні, ЦК КП(б)У з резерву формував оперативні групи, добирав, комплектував і затверджував склади партійних і радянських апаратів, які разом з передовими частинами Червоної армії вступали на територію області, району, міста й відразу розпочинали організаторську роботу.

Наприклад, ще до звільнення областей були затверджені склади обкомів партії, а також перші секретарі Волинського – І. Профатілов, Дрогобицького – С. Олексенко, Львівського – І. Грушецький, Ровенського – В. Бегма, Станіславського – М. Слонь, Тернопільського – І. Компанець, Чернівецького – І. Зеленюк.

Траплялося, що оперативні групи не встигали за передовими частинами діючої армії внаслідок швидкого просування фронту. Тому, наприклад, у Ровенській області представники радянської влади у 15-ти населених пунктах були обрані з допомогою політпрацівників 34-ї стрілецької дивізії (діяла у складі 60-ї армії)⁸. У такий спосіб відновлювалися насамперед низові ланки влади: призначалися тимчасові голови сільських рад і тимчасові голови колгоспів.

Відразу по війні вагому частку в управлінських органах західних областей склали учасники партизанського руху і більшовицького підпілля. Так, в склад Ровенського обкому партії увійшли майже всі члени підпільного обкому на чолі з його секретарем В. Бегмою⁹. Водночас багато міськкомів і райкомів партії на Ровенщині також очолили колишні партизани і підпільники.

Після закінчення війни ще одним джерелом формування керівних кадрів у західних областях – партійних, радянських і господарських – стали демобілізовані воїни. Проте це були, головним чином, комуністи зі східних областей України, яких командували в регіон згідно з рознарядками ЦК КП(б)У.

Однак, упродовж довгих повоєнних десятиліть основним джерелом комплектування управлінських структур західноукраїнських областей стали комуністи, відряджені в регіон згідно з постановами ЦК ВКП(б) і рознарядками ЦК КП(б)У. Ось далеко неповний перелік уживаних ЦК КП(б)У заходів з усунення дефіциту управлінців в західних областях. Вже 6 лютого 1944 р. ЦК КП(б)У прийняв рішення про виділення обкомами партії східних районів для регіону 600 керівних партійних і радянських працівників, а також направлення в розпорядження ЦК всіх, хто до війни працював у Волинській і Ровенській областях. 28 березня 1944 р. ЦК КП(б)У знову зобов'язав обкоми партії протягом трьох тижнів відібрати для західних областей 2510 керівних кадрів. В серпні 1944 р. напередодні звільнення України ЦК КП(б)У прийняв ще дві постанови: 5 серпня – про направлення на роботу в західні області 430 слухачів обласних партійних курсів та 120 слухачів пропагандистських курсів при ЦК КП(б)У і 29 серпня – «Про підбір партійних, радянських і господарських працівників для західних областей УРСР». Серпнева постанова зобов'язувала 12 правобережних обкомів КП(б)У до 10 вересня 1944 р. підібрати і відкомандувати в розпорядження обкомів західних областей України 500 партійних і радянських працівників. Цією ж постановою наркомати і керівники республіканських господарських організацій повинні були направити в західні області понад дві тисячі працівників промисловості, сільського господарства, торгівлі та інших галузей народного господарства¹⁰.

Якщо за весь час – з моменту визволення регіону і на 1 січня 1946 р. в регіон прибуло близько 80 тис. партійних, радянських, господарських та інших кадрів, то тільки за 1945 р. сюди було направлено понад 35 тис. чол., у т.ч. партпрацівників – 1337 чол., комсомольських – 1210, радянських – 154, працівників НКВС – НКДБ – 3724, керівних кадрів промисловості – 4416, сільського господарства – 4637¹¹.

Однак, вживані партійним керівництвом республіки заходи покращили стан лише з кадрами, що входили в номенклатуру обкомів КП(б)У та номенклатуру ЦК КП(б)У. Якщо на 1 січня 1945 р. укомплектованість партійних, радянських і господарських органів обкомівською номенклатурою становила 77,6%, то на 1 січня 1946 р. – вже 88,5%¹². У 1945 р. апарати партійних, радянських і господарських органів були забезпечені управлінцями, які входили в номенклатуру ЦК КП(б)У на 95,3%, проти 87,4%, що мало місце в 1944 р.¹³

Проте, лише врахування таких чинників, як якісний склад «уповноважених» та плинність кадрів, що в цей період набули першорядної значущості, відтворює реальну картину стан з номенклатурою в західних областях. Ілюстрацією вищевказаного може слугувати приклад із формуванням Наркомземом УРСР господарських керівників у цьому регіоні. На середину 1945 р. Наркомзем УРСР надіслав на керівну роботу в західні області України 2627 чол. замість 1941, передбаченого постановою ЦК КП(б)У¹⁴. Виходячи з цифр можна було б вважати, що склалося більш-менш задовільний стан із забезпеченістю краю господарниками цього профілю. Однак, розподілені вони були по окремих областях нераціонально. До того ж, чимало прибулих самовільно кидали роботу і виїжджали, внаслідок чого працівників вказаної відомчої організації конче не вистачало насамперед на найбільш вирішальних ділянках роботи. Тому-то, наприклад, на цей час вкрай погано була укомплектована керівними сільськогосподарськими кадрами Станіславська область: за штатом необхідно було мати 224 працівників, а фактично вдалося підібрати 125. Область не мала 9 заврайземвідділами, 9 уповнаркомзагів¹⁵. Це ті категорії керівників, яких на місцях не можна було знайти і нашвидкоруч підготувати.

Несприятливий стан із укомплектованістю сільськогосподарськими керівниками посилювався тим, що безвідповідальність облземвідділів східних районів у підборі спеціалістів призвела до надходження в регіон працівників, які за своєю кваліфікацією не здатні були вирішувати на місцях надзвичайно складні завдання відбудови і розвитку сільського господарства. Так, зокрема, із загальної кількості надісланих спеціалістів із Полтавської області назад відправили 31 чол., Запорізької – 16, Вінницької – 8, Дніпропетровської – 8, Ворошиловградської – 16, Чернігівської – 13, Сталінської – 14, Харківської – 11. Подібні прикрі факти мали місце й по інших областях Східної України. Всього було повернуто 155 чол.¹⁶ Основні мотиви відмови від таких працівників – абсолютна їх професійна непридатність та небажання працювати¹⁷.

Катастрофічною була плинність керівних кадрів. Наприклад, за 11 місяців у Чернівецькій області змінилося 198 номенклатурних працівників, у т.ч. в апараті обкому партії – 22 чол., з них 6 чол. не справилися з роботою; в міськкоммах і райкоммах партії – 31, у т.ч. 20 – з тієї ж причини. Всього ж було звільнено за невідповідністю зайнятій посаді 53 % керівників від названої загальної кількості¹⁸.

Без сумніву, були й такі працівники які, не витримуючи тягаря матеріально-побутового характеру (відсутність по кілька місяців квартир, безладдя із видачею продовольчих карток тощо), що є на совісті місцевих органів влади, або ж із-за страху перед діями оунівського підпілля і неможливістю «зачепитися» у місті чи районному центрі, самовільно залишали місця відрядження¹⁹.

Незважаючи на мобілізаційні заходи як союзного, так і республіканського ЦК, керівних кадрів в західноукраїнському регіоні бракувало і в 1944–1945 рр., і в повоєнні десятиліття. Рознарядки, спущені в обкоми КП(б)У, партійні комітети союзних республік повністю ніколи не виконували.

В чому ж причина низької якості керівних кадрів того часу? В сутності проблема полягала в тому, що в 30-ті роки комуністична партія внаслідок сталінських репресій значною мірою оновила свій склад. Рівень компетентності, кваліфікації, навіть загальної культури сталінських назначенців був вкрай низьким*. Водночас роки терору і свавілля, важка обстановка підозрливості, шпигуноманії, постійна присутність страху довершили роботу по формуванню нового типу політичного й державного керівника. У повоєнні роки номенклатура партійних, державних, господарських органів була укомплектована переважно за рахунок нового покоління комуністів. Вона й вирішувала весь комплекс питань стосовно відновлення номенклатури в підвідомчих організаціях.

В той же час специфічні особливості соціально-політичної і економічної ситуації на щойно звільненій території України вимагали насамперед від партійної номенклатури політичної гнучкості, мужності, компетентності і професійних управлінських знань. Однак, більшість надісланих в регіон керівників мала низький рівень загальноосвітньої і спеціальної підготовки, недостатній досвід партійної і радянської роботи, не володіла українською мовою**²⁰. Їх стиль

---

* У зв'язку з цим інтерес являють дані про склад ВКП(б) на початок війни. До 60% членів партії були прийняті в її ряди після XVIII з'їзду. Вона була молодішою за віком: 50-річний рубіж перейшли менш як 5% членів і кандидатів ВКП(б); найчисленнішою групою були 25–35-річні, котрі разом з молоддю до 24 років склали близько 62%. 36–50-річних нараховувалося 33,5%. Понад 60% членів партії були малограмотними і з початковою освітою. Середню і неповну середню (семирічну) освіту мала третина комуністів, вищу – трохи більше 6%. 41% секретарів обласних, крайових і центральних комітетів союзних республік, 71,4% – міських та районних і 78,9% секретарів первинних парторганізацій не здобули навіть середньої освіти. (Див.: *Из архивов партии // Известия ЦК КПСС. – 1990. – № 5. – С. 200; Томан Т.Б. Партия в первые месяцы войны: 22 июня – ноябрь 1941 г. // Вопр. ист. КПСС. – 1991. – № 7. – С. 40; Количев В.Г. ЦК ВКП(б) у 1938–1941 рр. // УІЖ. – 1990. – № 5. – С. 9).*

** Так, на момент виборів партійних органів (грудень 1944 – лютий 1945 р.) в КП(б)У нараховувалося 60% комуністів, які вступили до лав ВКП(б) у роки війни. За підсумками звітно-виборних партійних зборів та конференцій на керівну роботу вперше було висунуто 32,1% всього складу секретарів партійних організацій. 30,6% секретарів райкомів і міськкомів партії також було обрано вперше, а 50,4% всього їх складу вперше очолили керівні органи (Масний О.С. *Організаційно-партійна робота Компартії України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945).* – Львів, 1981. – С. 113, 124).

В 1945 р. серед працівників номенклатури ЦК КП(б)У тільки 10% працювали до війни на посадах, що займали, решта – прийшли на ці посади в період війни, з них 56% в останні два роки (*ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 45, спр. 572, арк. 16*).

В 1946 р. вищу освіту мали: секретарі обкомів партії – 47%, завідувачі відділами ОК партії – 46,7%, секретарі МК і РК партії – 14,3%, завідувачі відділами МК і РК партії – 14,6%, голови міськ – і райвиконкомів – 10,1%. На березень 1954 р. вищої освіти не мали 32% працівників номенклатури ЦК КП(б)У, в т.ч. 8% - навіть середньої освіти (*Горбул А.Д. Научные основы кадровой политики КПСС. – К., 1989. – С. 86, 100*).

керівництва був позначений загалом некомпетентністю, безініціативністю, надмірною обережністю, огульною недовірою, а нерідко неприхованою ворожістю до місцевих кадрів. Партноменклатура за такого якісного складу була неспроможна вести роботу на рівні вимог свого часу, контролювати та впливати на події, що блискавично змінювалися, брати на себе відповідальність у прийнятті рішень.

Морально й інтелектуально вони програвали пересічному галицькому інтелекту. Останній, в силу мовної строкатості краю, поряд з рідною ще з дитинства володів польською, німецькою, іншою європейською мовами²¹. В 1944–1945 рр. ЦК, обкоми партії змушені були раз у раз ставити питання про відповідальність, спеціальні знання, культуру, дисципліну, партійних і радянських управлінців, зрештою, набуття ними належного освітнього рівня²². Саме такий тип партійного функціонера уособлював тодішній секретар Львівського обкому КП(б)У – найчисельнішої партійної організації на західноукраїнських теренах — І. Грушецький (1904–1982). Сталінська «кадрова революція» винесла його на вершину влади. Аналізуючи його сходження шаблями пресловутої управлінської піраміди, не можна не дійти висновку, що в демократичному суспільстві він і подібні йому ніколи б не посіли таких високих і відповідальних посад, оскільки не мали для цього об'єктивних даних.

18-річним юнаком І. Грушецький обійняв за збігом певних обставин керівну посаду в комітеті незаможних селян і протягом п'ятнадцяти років вище керівника районного рівня піднятися не міг. Аж тут 1937 р. Саме з цього пам'ятного року й починається його «справжня» кар'єра: Дніпропетровський облвиконком та обком партії, Станіславський, Чернівецький ОК КП(б)У, де він обіймав посади секретарів. На початку 1944 р. його було призначено секретарем Львівського обкому партії. Диплом про вищу освіту мабуть-таки внаслідок неодноразових нагадувань і «порад» зверху І. Грушецький отримав тільки в 1957 р. – скінчив ВПШ при ЦК КПРС, коли працював першим секретарем Волинського обкому партії²³.

Штрихи до портрета І. Грушецького як управлінця, «хазяїна» області, додає й травнева (1945 р.) постанова бюро Львівського обкому партії з приводу конфлікту між першим і другим секретарями обкому. У ній були зафіксовані нетактовність І. Грушецького у взаєминах з колегами, невміння по діловому вирішувати неминучі в роботі складності²⁴. Слід зазначити, що робота Львівського обкому партії неодноразово гостро критикувалася з боку ЦК КП(б)У.

Стиль керівництва, що ним послуговувався І. Грушецький, був характерним для номенклатурних чинів, які в своїй більшості не дістали жодної систематичної освіти, натомість добре засвоїли уроки сталінської школи «керівництва». Тому й не дивно, що на теренах Західної України мали місце такі кричущі перегини у всіх без винятку сферах суспільно-політичного й економічного життя, на які змушені були реагувати ЦК ВКП(б), а відтак і партійне керівництво республіки. Так, коли в 1946 р. в республіці вирувала чергова кампанія боротьби «з українським буржуазним націоналізмом», І. Грушецький з запопадливістю ста-

лінського служачи відразу її очолив. Ввійшовши в раж, він на серпневому (1946 р.) пленумі ЦК КП(б)У піддав критиці навіть ЦК, який, намагаючись дещо пом'якшити ставлення до західноукраїнської інтелігенції, м'яко, «по-номенклатурному», порадив керівництву області трохи стримати запал²⁵. Але це, мабуть, не подіяло. Невдовзі ЦК компартії України був змушений вже офіційно визнати, що в м. Львові та області «мають місце певні порушення національної політики»²⁶. Констатовалося, що загалом боротьба проти націоналістичної ідеології в регіоні часто проводилася невміло, мали місце адміністрування, грубість у ставленні до місцевих кадрів, штучне відокремлення «східняків» від «західняків»²⁷. А це вже оцінка роботи як партійних органів Західної України, так і, до речі, самого ЦК. Однак, вказівки республіканського ЦК з порушеного питання практичних результатів не дали. Адже характерною особливістю радянської політичної системи була наявність «подвійного стандарту» в політиці – розрив між словом і ділом. Одна справа декларувати з високих партійних трибун завдання, обов'язки партійних комітетів, комуністів, інша – реальне їх виконання, кінцевий результат.

Комплектування керівними працівниками, спеціалістами партійних, радянських та господарських органів парткомітети Західної України переклали на відділ кадрів, пізніше – управління кадрами ЦК КП(б)У. Роботу з кадрами вони звели, по суті, до незліченних заявок-прохань в ЦК на заміщення непридатних до роботи керівників, про надсилку «гарних» працівників на вакантні номенклатурні посади.

Надзвичайної гостроти в цей період набуло питання висунення місцевих кадрів на номенклатурні посади. Будь-що обкоми КП(б)У намагалися комплектувати номенклатуру як райкомів, міськкомів, так і, власне, свою, не кажучи вже про ЦК КП(б)У і ЦК ВКП(б), за рахунок прибулих зі східних районів²⁸. Причина цього полягала, як уже наголошувалося, у відсутності довіри до місцевих кадрів з боку партійного керівництва. Так, секретар Дрогобицького обкому партії з кадрових питань був змушений визнати: «В районах області не зовсім охоче йдуть наші керівники (партноменклатура – *Авт.*) на висунення місцевих кадрів». І разом з тим констатував: «Ті кадри, які ми встигли за цей час висунути на керівну роботу, прекрасно справляються зі своїми завданнями»²⁹. Архівні матеріали засвідчують, що подібні схвальні відгуки про роботу керівників із місцевого населення висловлювали всі партійні функціонери, що займалися кадровими питаннями. Але двоїстість свідомості і поведінки, що на той час вже набула характеру масовості і автоматизму, обумовлювала непослідовні і суперечливі дії. А відтак, незважаючи на правильне в цілому розуміння секретарем Дрогобицького ОК КП(б)У суті проблеми, з моменту визволення області і на 1 січня 1946 р. на 2078 посад, керівні кадри яких затверджувалися обкомом, було висунуто із місцевого населення ... аж 218 чол. Причому, вони займали керівні посади тільки в районах³⁰.

Проте, це одна сторона справи. Інша – обумовлювалася відсутністю навиків досвіду роботи з кадрами, нерозумінням її важливості, що значно посилювалося небажанням по-справжньому займатися кадровою роботою в партійних

функціонерів*. Останні, як слушно наводив на серпневому (1946 р.) пленумі ЦК КП(б)У М. Хрущов слова одного із райкомівських секретарів, виходили з принципу, що «місцеві люди, висунуті на керівну роботу, вимагають до себе багато уваги, з ними багато клопоту. А прислані із східних областей мають досвід, і з них можна більше спитати»³¹. І хоча пленум наголосив на необхідності «забезпечити в західних областях більш широке висування на керівну роботу людей з місцевого населення, відданих Радянській владі»³², це висування, як і раніше, проводилося переважно на другорядні посади передусім у сільській та районній ланках. Так, на травень 1946 р. у Волинському ОК КП(б)У на керівній роботі не було жодного представника із активу місцевого населення³³. За 1946 р. із 15 120 номенклатурних посад в обкомах партії Західної України місцевим активом було заміщено лише 1839, тобто 12,1%, а, наприклад, в Станіславському – 7% посад³⁴.

Звісно, таке положення із висуванням місцевих кадрів, шкодило вирішенню завдань, що постали перед владними структурами західних областей України. Але упродовж багатьох повоєнних років серед парткерівників панували утриманські настрої: попри інтересів суспільно-політичного, економічного і культурного життя регіону номенклатурні посади залишалися вакантними, бо партійне керівництво вперто чекало на «уповноважених» і радо йшло на заміну висуваних із місцевого населення «східняками». За таких умов не могло бути й мови про створення парткомітетами широкого дієвого резерву керівних кадрів із корінного населення.

Без сумніву, на процес залучення до керівної роботи представників «пролетарського походження» із місцевого населення деякою мірою негативно позначилася відсутність у нього достатньої загальної освіти, фахової підготовки. «... 4–5 класів освіти – це те найкраще, що ми можемо знайти серед місцевого корінного населення...», – констатував З. Шульга, відповідальний працівник управління кадрів ЦК КП(б)У у виступі на нараді секретарів з кадрових питань обкомів КП(б)У західних областей (травень 1945 р.)³⁵.

Вичерпно суть кадрової проблеми в західноукраїнському регіоні окреслив у своєму виступі на згадуваній вже нараді О. Кириченко. Він наголосив: «Ніколи ми не розв'яжемо проблему з кадрами в західних областях, якщо ми не виростимо місцевих людей. Ніколи не буде знята з порядку денного проблема про кадри, якщо в західних областях не будуть працювати на відповідальних керівних постах люди з місцевого населення, котрі знають побут, культуру, вдачу, звичаї місцевого населення, знають буквально все, що відноситься до місцевих умов. Потрібно покінчити з таким положенням, коли люди весь час поглядають

---

* На березневій (1948 р.) нараді секретарів обкомів партії з кадрових питань ЦК КП(б)У констатував, що в багатьох обласних, міських та районних комітетах партії працівники відділів кадрів слабкі за своїми «політичними даними» та ерудицією, а відтак не спроможні грамотно вирішувати весь комплекс питань своєї роботи: часто їм невідомо дати правильну оцінку якостям людини, яка рекомендована була на ту чи іншу посаду. (ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 45, спр. 588, арк. 129)..

на схід, як би скоріше закінчився строк їх перебування, як би скоріше поїхати у Харківську область або Донбас.

Коли я сказав деяким товаришам, що в західних областях повинні бути начальники НКВС, НКДБ із місцевих товаришів, то вони зробили при мені гримасу, а потай говорили, що Кириченко страшні речі заявляє, а коли я теж саме сказав про секретарів обкомів, то вони очевидно вирішили, що я зовсім з глузду з'їхав.

А як же інакше. До яких пір ми будемо в західні області експортувати людей? Перелом в цій справі треба зробити і ми цього доб'ємося»³⁶.

Повсякденна реальність, зафіксована в документах місцевих парторганізацій, незаперечно доводила: суттєвих змін у цьому питанні в подальшому не відбулося. У 40-і роки розходження слова і діла – фактично стало вже звичним, буденним явищем, традицією поведінки. Тобто, тут не йдеться про суперечливу конкретну особистість. О. Кириченко в силу свого характеру, з висоти свого становища (секретар ЦК КП(б)У з кадрових питань), у запалі тих пристрастей, що прозвучали на нараді у виступах партійних функціонерів з місць, найімовірніше й сам вірив у те, в чому переконував своїх підлеглих. Та не забуваймо, керівники тих років були продуктом свого часу. Час сформував не тільки їхню кар'єру, а й сам стиль мислення, поведінки, арсенал засобів, якими вони послуговувалися у роботі.

Втім, повернемося до виступу О. Кириченка. Як досягти «перелому», про який йшлося у виступі, не уявляли ясно на місцях, та й більшість в апараті ЦК. Але потрібно було задати «правильне» спрямування діям місцевих парткомітетів при вирішенні цього питання. 10 липня 1945 р. з'явилася спеціальна постанова ЦК КП(б)У «Про підбір і висунення кадрів із місцевого активу населення західних областей УРСР». Її сутність зводилась до того, що обкоми партії повинні були докорінно поліпшити підбір, виховання й висунення на керівну роботу людей із активу місцевого населення. Критерієм же для висунення обраної кандидатури мала слугувати «на ділі доведена відданість партії і радянській владі», себто – активна боротьба з ОУН–УПА.

Відповідальність за формування номенклатурних кадрів у західноукраїнському регіоні несли не тільки парткомітети на місцях, але значною мірою (у відповідності з тогочасною практикою формування номенклатури в регіоні) обкоми КП(б)У і союзних республік, відомчі організації. Загалом секретарі партійних організацій поставилися безвідповідально до справи підбору керівних кадрів: відбирали працівників без врахування їх ділових якостей, досвіду роботи, намагалися виконати рознарядку всілякими способами.

Керівники обласних організацій неохоче розставалися з досвідченими, кваліфікованими працівниками через їх постійний брак, а натомість намагалися спихнути «баласт» або ж «непокірних», «небажаних». Діяли у більшості випадків за принципом – «на тобі, небоже, що мені негоже».

Не без підстав партійні органи західних областей нарікали на якісний склад прибулих керівних кадрів. Щодо цього неодноразово гострій критиці з їх боку піддавалася робота Ворошиловградського, Дніпропетровського, Запорізького, Сталінського, Сумського, Харківського та інших обкомів КП(б)У³⁷.

Прикриваючи свою неспроможність у здійсненні кадрової політики в західноукраїнському регіоні, що обумовлювало низький рівень керівництва державним, господарським і культурним будівництвом, обкоми партії водночас пред'являли великі претензії до наркоматів відносно якісного добору командних кадрів.

Заради правди треба визнати, що останні не надали тієї допомоги, на яку вони були спроможні і яку від них справедливо чекали. Більшість підійшла до цієї справи формально: намагалися забезпечити в кращому випадку тільки кількісний показник спущених зверху заявок³⁸.

На березневій нараді (1945 р.) у заступника голови РНК УРСР з питання допомоги західним областям, відповідальний працівник ЦК КП(б)У Стоянцев, член Ради допомоги, дав різко негативну оцінку діяльності уповноважених наркоматів, які по своїх відомствах керували всім комплексом заходів у цьому напрямку. Серед них набула поширення тенденція: впродовж всього часу, відведеного на відрядження до західних областей, вони просиджували у Львові. У Львів же викликали підвідомчих їм працівників із Дрогобича, Станіслава, Луцька, Ровно. Звісно, не виїжджаючи безпосередньо в області, вони не могли належним чином оцінити стан справ на місцях, а відтак, при необхідності, оперативно прийняти відповідні рішення. А що така потреба була, саме життя повсякчас доводило це³⁹.

Ще апаратники полюбляли практикувати й таке: викликали керівників із регіону в Київ на наради і на цьому «керівництві» та «допомозі» закінчувалися.

На таких негативних моментах роботи працівників наркоматів зупинився О. Кириченко – член Ради допомоги західним областям. Він підкреслив, що багато заступників наркомів все ще не були в західних областях і не з «особливим ентузіазмом туди збираються»⁴⁰.

Загальну оцінку надісланих наркоматами керівників висловив найбільш точно й у своєрідній, образній формі секретар з кадрових питань Тернопільського обкому партії А. Зозулев: «... Я звертаюся до начальників відділів кадрів, до заступників наркомів по кадрах. Нам в західних областях працювати важко і іноді буває дуже важко. Тому туди потрібні люди, які мають совість партійну, радянську, які б з інтересом працювали в нашій області. Не можна сказати, що Тернопіль, чи Ровно, чи Луцьк – це якась Абіссинія чи індійські джунглі, що можуть там невігласи працювати»⁴¹.

Більшість надісланих в регіон керівних кадрів виявилася малописьменною, не обізнаною з тією справою, на яку рекомендувалася. Чимало було й таких, які розглядали своє місцеперебування як тимчасове, а відтак, формально та безвідповідально ставилися до виконання своїх обов'язків, а то й не виконували поставлених перед ними завдань. Пасуючи перед труднощами, не бажаючи і не вмюючи по-справжньому працювати, вони вишукували різні причини для того, щоб виїхати з місць їх відрядження⁴². Певною мірою це пояснюється тим, що мобілізація керівників здійснювалася силовими методами: людей насильно відривали від звичного оточення, нерідко сім'ї.

Звісно, людині не можна відмовити у звичайних слабкостях характеру. Невпевненість (адже погано, а то й зовсім не розуміли мови оточуючих їх людей), напруження, страх (на той час в деяких районах західних областей ситуація не контролювалася органами радянської влади) в тій чи іншій мірі були присутніми в командированих, які потрапляли в незнайоме середовище. Водночас є очевидним, що в екстремальних ситуаціях гранично оголюються особисті якості людини, риси характеру і взагалі значущість особистості. Виявилось, що в «тепленьких» місцях багато з них могли показати себе «справжніми комуністами», «потрібними», «незамінними» фахівцями.

Особливого занепокоєння викликав факт, що серед надісланих обкомами КП(б)У, парторганізаціями союзних республік, наркоматами керівних кадрів, більшість української мови не знали. Не володіючи мовою корінного населення, годі було й сподіватися на успіх у справі, яка доручалася. Натомість секретарі з кадрових питань західноукраїнських обкомів партії з гіркотою констатували, що навіть уродженці цього регіону, котрі повернулися в рідні місця, забули не тільки українські звичаї, але й мову українську. Вони неодноразово висловлювали настійливе прохання аби надсилали кадри, які були б не тільки за формою, але й за суттю українцями⁴³.

У повоєнні роки питання «якості кадрів», яких відряджали в західні області, стояло надто гостро. Доречно згадати бодай найсуттєвіше в характеристиці однієї з найчисленніших груп керівників, надісланих в регіон, – номенклатури органів НКВС–НКДБ, безпосередніх виконавців партійної волі. Секретарі парторганізацій західних областей на всіх нарадах, присвячених кадровим проблемам, нарікали на низький якісний рівень працівників органів НКВС – НКДБ і відсутність знання у них української мови. Про це свідчать й такі дані. За станом на 1 січня 1946 р. за освітнім рівнем в органах НКВС ті, що мали вищу і незакінчену вищу освіту, складала 3% від загальної кількості працюючих, середню – 15%, незакінчену середню – 25% і нижчу – 57%; в органах НКДБ відповідно: 6,3%, 30%, 33%, 30,7%. За стажем роботи в органах НКВС до одного року працювало 32% від загальної кількості працюючих, від одного до 5-49,2%, від 5 і більше років – 18,8%; в органах НКДБ відповідно – 8,6%, 51,4%, 40%. Понад 80 % особового складу органів складала працівники у віці від 20 до 45 років⁴⁴. З надісланих, наприклад, на червень 1944 р. до Станіслава кадрів НКДБ 95% були росіянами, а 5% – вірменами, білорусами, кабардинцями, мордвинами, чувашами, які не те щоб української, але й російської мови майже не знали⁴⁵. Нерідко свою низьку кваліфікацію такі кадри компенсували брутальністю та хамством.

Як правило, в західноукраїнський регіон як своєрідний полігон для відповідного вишколу, відряджали наймолодших за віком працівників, без необхідного досвіду роботи в органах. Вартим уваги є і такий момент, на який вказували партпрацівники західних областей: чималу частину керівників НКВС–НКДБ становили ті особи, котрі скомпрометували себе у східних областях. З огляду на це навряд чи можуть дивувати найбільш типові факти, що їх наводили у своїх виступах на нарадах партапаратники з різних областей Західної України. Ось, на-

приклад, як описав свою «роботу» один із працівників міліції із Косівського району (Станіславська обл.) через певний час свого перебування в місці відрядження. «Живу хорошо, кушаю и пью, что захочу, водки, вернее спирта, сколько хочешь. Водки и спирта тут до черта. Насчет питания – тоже хорошо. Можно питаться бесплатно. Достал для себя три костюма, пару хромовых сапог и т.д.»⁴⁶ Коментарі, як кажуть, зайві.

Тому відмічалася велика плинність особового складу органів НКВС–НКДБ. Так, в 1945 р. по Україні всього було звільнено 14 387 чол., з них по НКВС – 12 560 і НКДБ – 1827. Приміром, тільки по органах НКВС із загальної кількості тих, хто вибув, було звільнено: а) за матеріалами спецперевірки – 1640 чол.; б) за морально-побутовий розклад – 240; в) за порушення трудової дисципліни – 539; г) внаслідок хвороби, віку і службової невідповідності – 4652⁴⁷.

Підіб'ємо підсумки. Із вигнанням нацистських окупантів чужа для західних українців як за формою, так і за змістом модель соціально-економічного та політичного устрою, що існувала в СРСР, повністю була перенесена на їхні землі. Накладення специфічної політичної обстановки на вже традиційне для центральної влади форсоване «соціалістичне будівництво» надало силовим методам управління викінчених і жахливих рис. Примусова колективізація, що супроводжувалася масовим терором і депортацією населення до Сибіру та Казахстану; переслідування і фізичне винищення чималої частини національної інтелігенції; ліквідація Української греко-католицької церкви – духовної опори галичан; прихована на початку, але все більш наступальна русифікація краю в подальшому; постійно існуючий політичний, економічний та ідеологічний тиск; справжня війна проти національно-визвольного руху – ось головні складові процесу «радянзації» краю.

Слід наголосити, що надіслані до регіону керівні кадри, що мали здійснювати радикальні перетворення в суспільно – політичному, економічному та культурному житті регіону, загалом мали вкрай низькі якісні характеристики. Їх дії, як управлінців, ставали причиною часто непоправних збитків у всіх сферах буття, але передусім призводили до нічим не виправданих людських жертв. Про це свідчать безліч фактів.

Водночас правдою є те, що поряд з цими негативними, а то й злочинними проявами тоталітарного режиму, відбувалися й позитивні зрушення і в економіці регіону, і в сфері культури, насамперед, у розвитку освіти. Виникає правомірне запитання: яким чином вони були досягнуті?

Якщо в східній частині країни політичне керівництво якнайповніше експлуатувало ентузіазм широких верст трудящих, що дозволяло певною мірою нейтралізувати хибність сталінського режиму і досягати певних показників поступального розвитку, то в Західній Україні спрацювало інше. Працьовитість галичан, наявність у них «хазяйської» жилки, розважливність, свідомо дисципліна – все це в поєднанні з мобілізаційними здатностями адміністративно-директивної системи управління й дозволило вирішувати завдання, визначені центром.

Та за ті позитивні зрушення, що відбулися в краї, сплачено моторошну ціну – непоправні багатомільйонні людські жертви. Адже самі по собі соціально-економічні, господарські й культурні перетворення об'єктивно не потребували від людей втрат таких масштабів і такого характеру як ті, що фактично були принесені. Тільки усвідомлення безглуздості, непотрібності цих людських втрат перетворює в загальноісторичній перспективі народну трагедію на історичні уроки.

---

¹ Див.: Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Західноукраїнська інтелігенція та сталінщина. – К., 1990. – С. 6.

² Там само. – С. 40.

³ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953; Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х кн. Кн. 1. – К., 1994. – С. 135.

⁴ Парсаданова В.С. Депортація населення из Западной Украины и Западной Белоруссии в 1939–1941 гг. // Новая и новейшая история. – 1989. – № 2. – С. 44.

⁵ Известия. – 1990. – 10 февр.

⁶ Див.: Документы и материалы по истории советско-польских отношений. – М., 1974. – Т. VIII. – С. 219.

⁷ Петялк Ф.А. Партийное руководство Советами на Украине в годы Великой Отечественной войны (1941–1945). – К., 1986. – С. 93.

⁸ Масний О.С. Організаційно-партійна робота Компартії України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945). – Львів, 1981. – С. 118.

⁹ Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг. – К., 1975. – Т. 3. – С. 162.

¹⁰ Там само. – С. 165.

¹¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 45, спр. 572, арк. 80, 81, 82.

¹² Там само.

¹³ Там само.

¹⁴ Там само. – Спр. 570, арк. 75, 76.

¹⁵ Там само. – Арк. 95.

¹⁶ Там само. – Спр. 350, арк. 214.

¹⁷ Там само. – Арк. 215; спр. 966, арк. 203, 204; спр. 570, арк. 6.

¹⁸ Там само. – Арк. 64.

¹⁹ Там само. – Арк. 76.

²⁰ Там само. – Ф. 1, оп. 23, спр. 1564, арк. 10.

²¹ Див.: Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Назв. праця.

²² ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 45, спр. 137, арк. 93; спр. 569, арк. 12; спр. 966, арк. 26–28; спр. 968, арк. 196, 209; спр. 971, арк. 26; оп. 23. спр. 833, арк. 5,6; оп. 1, спр. 667, арк. 35, 37.

²³ Див.: *Гордієнко Л.М., Харчук О.В., І.С. Грушецький: До 80- річчя з дня народження // Укр. іст. журн. – 1984. – № 8. – С. 135, 136.*

²⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 1512, арк. 1,2.

²⁵ Там само. – Оп. 45, спр. 570, арк. 72.

²⁶ Там само. – Оп. 70, спр. 824, арк. 5.

²⁷ Там само. – Арк. 6.

²⁸ Там само. – Оп. 45, спр. 570, арк. 29, 39, 40, 90; спр. 572, арк. 96.

²⁹ Там само. – Спр. 570, арк. 54.

³⁰ Там само. – Оп. 23, спр. 1564, арк. 26, 27; спр. 572, арк. 16.

³¹ Правда. – 1946. – 23 авгус.

³² Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В 2-х т. – Т. 2. – К., 1977. – С. 162.

³³ ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 75, спр. 5, арк. 64.

³⁴ Радянська Україна. – 1988. – 7 грудня.

³⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 45, спр. 570, арк. 103, 104.

³⁶ Там само. – Арк. 138–143.

³⁷ Там само. – Спр. 966, арк. 82, 86, 139, 140, 186; спр. 570, арк. 6.

³⁸ Там само. – Арк. 88, 212.

³⁹ Там само. – Оп. 75, спр. 8, арк. 20.

⁴⁰ Там само. – Арк. 26, 27.

⁴¹ Там само. – Оп. 45, спр. 966, арк. 214.

⁴² Там само. – Арк. 84–86.

⁴³ Там само. – Арк. 88, 89.

⁴⁴ Там само. – Спр. 572, арк. 68.

⁴⁵ Там само. – Спр. 966, арк. 156.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само. – Спр. 572, арк. 71.